

NARODNA STRANKA¹

Probujanje narodne zavesti

Prvo buditeljsko delo opravljajo po navadi učenjaki, katerim je vsak političen namen popolnoma tuj. Pred vsem se oglašajo jezikoslovci, ki proučujejo narodno govornico ter pišejo slovnice in slovarje, njim se pridružujejo nabiratelji narodnega blaga, ki zapisujejo narodne pesmi in pravljice, opisujejo narodne šege in navade i.t.d. Za temi prihajajo zgodovinarji, verski pisatelji, zastopniki raznih praktičnih strok, ki pišejo v domačem jeziku, da bi svojim rojakom vcepili boljša gospodarska načela in boljše metode, ki so se pri sosednih narodih obnesle. Na ta način se čedalje bolj vtrja zavest krvne in plemenske sorodnosti med ljudmi, ki govore isti jezik, ki imajo iste ali prav podobne običaje, skupno preteklost in kot prebivalstvo določenega ozemlja tudi skupne materialne koristi in skupno bodočnost. V minolih stoletjih je bil čut narodne vzajemnosti ljudstva skoro popolnoma neznan in tako slab, da ni imel na politiko nikakega upliva. Politiko so delali vladarji po svojih osebnih interesih. Francoska revolucija in še prav posebno Napoleonske vojske so za probujenje narodne ideje in narodne neodvisnosti neizmerno veliko storile.

Napoleonova vlada je na različne narode različno uplivala; tako je v Španciji, katere si je francoski cesar podvrigel, vzbudila tak odpor, da so se njegovi vladi uprli ter se osvobodili. Ideja narodnega zedinjenja, in neodvisnosti nemškega naroda se je istotako porodila iz bojev proti Napoleonovi vladi. Z druge strani je pa Napoleon Italjane združil v veliko državo, ki je bila sicer pod njegovo vrhovno oblastjo, katera je pa pomenila za italijanski narod velik napredek. Pod Napoleonom so bili Italijani ne samo narodnemu združenju bližje, uživali so tudi ugodnosti pravičnejše vlade in boljše državne uprave kakor prej pod različnimi monarhi, ki so vladali v raznih italijanskih državah.

Tudi Slovenci so bili pod Napoleonovo vlado v prvič zedinjeni v eno samo upravno celoto. To dejstvo je prav znatno pripomoglo k našemu narodnemu in političnemu probujenju. Ko se je Napoleonovo cesarstvo zdrobilo, je bilo tudi njegove Ilirije ali naše zedinjene Slovenije konec. Slovenci so bili zopet razdeljeni v prejšnje kronovine, ideja je pa ostala in prodrla v dobi taborov z vso silo na dan. "Zedinjena Slovenija", je bil klic, ki je takrat odmeval povsod, kjer bivajo Slovenci. Ta ideja še tudi danes ni mrtva in živi, četudi morda v drugi obliki v narodu, ki čuti, da ga sedanja razcepljenost duši in mori ter mu onemogoča naravni razvoj.

¹ Prispevek predstavlja peto poglavje knjige *Ljudevita Furlanija: O najvažnejših političnih in socialnih strankah in strujah ali kratak uvod v praktično politiko, ki je izšla pri Ljudski knjižnici v Celju 1912.*

Razcepljenost slovenskih dežel z državnega stališča

Naš mali slovenski narod je zastopan v šestih deželnih zborih. Ta silna razcepljenost slovenskih dežel ni samo nenaravna, temveč tudi zelo krivična. Vsled te razkosanosti imamo Slovenci samo v kranjskem deželnem zboru večino; v koroškem deželnem zboru smo praktično brez zastopstva, kajti eden ali dva poslanca proti tako veliki in brezobzirni nemški večini vendar nič ne zmoreta. V štajerskem in tržaškem deželnem zboru imamo sicer več zastopnikov, nikakor pa ne dovolj, da bi mogli naše narodne, gospodarske in kulturne koristi uspešno zastopati. V goriškem deželnem zboru je enako število slovenskih poslancev, razmere so pa vendar za nas tako neugodne, da se upoštevajo v prvi vrsti interesi Italjanov, dočim se nas Slovence pita z ostanki ter se nam deli miloščina. V Istri je večina prebivalstva slovenske in hrvatske narodnosti; v deželnem zboru pa imajo vkljub temu večino Italjani, kateri to svojo predpravico tako brezobzirno izkoriščajo, da deželni zbor že leta ne deluje več. - Vsled te razcepljenosti je večina slovenskega naroda pod trdim in krivičnim jerobstvom Nemcev in Italijanov, kateri si z velikim uspehom prizadevajo naš gospodarski in kulturni razvoj ovirati. Ta nenaravna razcepljenost in to neumestno jerobstvo je krivo, da mora slovenski narod še v dvajsetem stoletju tratiti svoje najboljše moči v bojih za najprimitivnejše narodne in politične pravice, za ljudske, meščanske, obrtne, kmetijske šole, za upoštevanje našega jezika v državnih in autonomnih uradih, da o srednjih in visokih šolah niti ne govorim. Večina slovenskega naroda se mora boriti za pravično razdelitev volilne pravice v državni zbor in v samoupravne zastope. Kljub vsem tem skrajno neugodnim razmeram je slovenski narod v drugi polovici devetnajstega in v prvem desetletju dvajsetega stoletja kulturno in gospodarsko tako napredoval, da sme s popolnim zaupanjem gledati v bodočnost. V Trstu, v Puli, v Gorici, v Celju, v Mariboru, v Ptujju in v drugih štajerskih in istrskih mestih se slovensko (in hrvatsko) meščanstvo tako množi in v trgovini in obrti uveljavlja, da mu nemške in italjanske večine ne bodo mogle več dolgo kratiti političnih in narodnih pravic.

Ako smo se pa celo v teh skrajno neugodnih političnih in kulturnih razmerah tako razvili, bi se morali avstrijski državniki končno vendar le vprašati, ali ni tako postopanje proti Slovincem velik in neodpustljiv greh na državni celokupnosti? S tem, da se s to krivično in protinaravno politiko Slovence v političnem in kulturnem obziru ovira, se ob enem silno zadržuje gospodarski razvoj za Avstrijo tako važnih južnih dežel ter se po nepotrebnem neti nade Vsenemcev in Italjanov na te province. V interesu države bi bilo, da se tako priden, zmožen narod, kakor je slovenski, podpira in njegov vsestranski razvoj pospešuje. To bi bila edino prava, v resnici avstrijska politika, ob enem pa tudi najizdatnejša utrdba države proti eventualnim tujim navalom na slovensko v stratežičnem in gospodarskem obziru silno važno ozemlje.

Ko bo Slovenec v resnici gospod na svoji zemlji, bodo sanje o nemškem mostu do Adrije za večno pokopapne, in italjanske težnje, razširiti svoje meje do Reke in Nanosa, mrtve. Čem manj Nemcev in Italjanov bo na slovenski zemlji, tem trdnejša

bo avstrijska oblast na jugu. Slovenske zemlje so vrata v Adrijo in ključ na Balkan. Na to bi avstrijski politiki ne smeli nikdar pozabiti.

Ovire proti zedinjenju slovenskih dežel

Z obzirom na vse to bi človek mislil, da bi ideja zedinjene Slovenije morala biti najvišjim in odločilnim krogom simpatična in da bodo nje vresničenje podpirali. Pa temu ni tako. Avstrijski najvišji krogi so silno konservativni in vsled tega vsem radikalnim reformam nasprotni. Pa ne le konservativni najvišji krogi, proti zedinjenju Slovencev bi vstale složno tudi vse nemške stranke, ki stoje v narodnih vprašanjih vse pod vplivom skrajnih nemških nacionalcev, češ, da bi se s tem zgodila Nemcem velika krivica. Vsenemci in nacionalsci pa imajo tudi še svoje posebne razloge za to postopanje. Te nemške stranke delajo z vsemi sredstvi na to, da bi bile slovenske zemlje čim prej ponemčene. V ta namen si prizadevajo polastiti se vseh državnih oblastev ter je postaviti z deželnimi in občinskimi uradi vred v službo germanizacije. To se jim je na Koroškem že popolnoma, na Štajerskem in Kranjskem pa pv malo manjši meri posrečilo. Avstrijski Vsenemci in nacionalsci stoje v zvezi s sorodnimi strankami na Nemškem in je danes prav težko reči, kako velik je že njih vpliv na vnanjo politiko naše nemške zaveznice.

Na istotako odločno nasprotstvo bi naletelo zedinjenje Slovencev pri Italjanih, kateri se boje, da bi bili v zedinjeni Sloveniji za večno obsojeni na vlogo neznatne manjšine. Ta strah je prazen, kajti čeprav bi ne bilo mogoče dati Italjanom teritorialne, zajamčila bi se jim lahko popolna narodna autonomija, kakršno uživajo dandanes v Dalmaciji. Naši italjanski nacionalsci stoje v stiku s sorodnimi strankami v Italiji ter tudi o njih ne vemo, kako daleč sega njihov vpliv na vnanjo politiko druge naše zaveznice Italije.

Vrhu tega bi se Poljaki brez dvoma protivili proti delitvi Štajerske in Koroške in bi morda tudi Čehi temu nasprotovali, ker so oboji sicer pristaši deželne autonomije, pa istotako odločni nasprotniki teritorialne delitve dežel češke krone oziroma galicije na češki in nemški ter na poljski in rusinski del.

Tako vidimo, da se tej za nas Slovence neobhodno potrebni reformi stavijo za sedaj navidezno nepremagljive zapreke od znotraj in od zunaj.

Temelj pravice do narodnega zedinjenja

Zedinjenje slovenskih dežel je z druge strani za nas življenjski pogoj. Dokler ne bo ta zahteva vresničena, je naš vsestranski razvoj nemogoč. Temu se pa nikakor ne moremo odreči, mi hočemo živeti, zato imamo tudi pravico se narodno zediniti. To bomo pa dosegli samo, ako si bomo prizadevali spoznati in prav oceniti težave, ki se stavijo naši težnji nasproti; ako bomo delali na to, da se bode vsak Slovenec zavedal velike odgovornosti, ki jo nosi za svojo in za bodočnost vsega slovenskega naroda. Še-le ko bo ta zavest splošna in ko bode vsak Slovenec smatral za svojo najsvetejšo dolžnost, kar najpopolnejše izpolniti svoje mesto in kar najbolj

smotreno izrabiti vse svoje moči sebi, svoji rodbini in svojemu narodu na korist, še le potem nam bo mogoče udeležiti naš narodni ideal.

Samo na ta način se vstvarjajo narodi in domovine, tako so ravnali tudi Italijani in Nemci v boju za narodno zedinjenje. V spoznanju naših dolžnosti ter v njih vestnem izpolnjevanju je naša rešitev.

"Samo ljudstvo lahko vstvari (politični) narod iz ljudstva in za ljudstvo", pravi Mazzini. "Iz tega sledi, da če prebivalstvo kakega ozemlja želi postati narod, ima pravico za to, ako je njegova želja oprta na moralne namene. Pravi narod mora imeti svoj moralni namen, svoje jasno in dobro razumljeno poslanstvo, katero mora izpolniti sebi in človeštvu v blagor; svojo vlogo v udeležitvi božje ideje na svetu."

"Skupnost ljudi, katere drže skupaj le sebična načela in zgolj materijalistični nameni, ne moremo imenovati narod. Narod, njega nameni in pravice morajo sloneti na večnem temelju. Namen mora biti bistveno moralčen, kajti materijalne koristi le nekaj časa trajajo ter ne morejo služiti za temelj večnega zedinjenja."

Poslanstvo slovenskega naroda obstoji v tem, postati nepridobitna trdnjava države, v kateri živi že dolga stoletja. To je ob enem moralni namen njegove težnje po združenju v narodno celoto.

"Domovina ni ozemlje, ozemlje je samo nje podlaga", uči dalje Mazzini. "Domovina je ideja, ki se dviga na tem ozemlju, ljubezen, ki veže sinove teh krajev skupaj."

"O bratje moji, ljubite svojo domovino. Domovina je naš dom, hiša, katero nam je Bog dal, nastanivši v njej mnogobrojno rodbino, katera nas ljubi in katero moramo tudi mi ljubiti; katera nas razume in katero bi morali tudi mi bolj in bolj naglo razumeti kakor drugi."

Človek, ki ne vredno živi, ne more biti pravi rodoljub. "Glejte, da bode domovina vtelesena v vsakem od vas; vsakdo naj se čuti ter naj se smatra odgovornega za svoje brate; vsako naj tako ravna, da bodo ljudje v njem spoštovali in ljubili njegovo domovino. Dežela, katere sinovi ne vedo, da ji morajo oni dajati sijaj in slavo in ne izposojevati si slave od nje, je pač lahko mogočna, nikakor pa ne more biti srečna."

Navajal bi lahko še dolgo iz tega in drugih graditeljev italijanske domovine, iz buditeljev drugih narodov. Tudi to bo zadostovalo v dokaz, da so vsi veliki rodoljubi, vsi voditelji narodov zahtevali od vsakega, da mora postaviti vse svoje najboljše moči v službo domovine. Še-le ko se vsak poedinec zdravi iz moralne otrplosti in nedelavnosti terse z napetjem vseh svojih moči dvigne na najvišjo stopnjo moralnosti in požrtvovalnosti za skupni blagor - skratka, *še-le ko se narod moralno preporodi, je tudi politični preporod mogoč*. Ti zakoni tudi danes še niso zgubili svoje moči in bodo za majhne in velike narode vedno enako veljavni.

Ustanovitev Narodne stranke

Po šestdesetih letih političnega dela je spoznalo krdelo mladih, navdušenih mož potrebo vstanoviti na Štajerskem Narodno stranko, katera kliče vse ljudi, ki so

dobre volje, na skupno delo. Namen Narodne stranke je koncentracija narodnih delavcev, smotrena organizacija in razdelitev dela, pomirjenje in sprijaznitev stanov in ublaženje razrednih nasprotstev. Marsikomu se bode zdel tak program času neprimeren. Kratek pogled na naš dejanski položaj nas bode prepričal, da je bil baš nasprotno proglašen o pravem času, takorekoč še v zadnjem trenutku.

a) Koncentrirani napad Nemcev in Italijanov na slovensko ozemlje

Intenzivnost političnega delovanja je bila na Spodnjem Štajerskem (in morda tudi drugod po Slovenskem) znatno popustila. Politična organizacija je bila neizdatna, obstajala je bolj na papirju kakor v resnici, delo ni bilo prav nič razdeljeno, ljudje so pričakovali vse od poslancev, poslanci so se zanašali zopet na veljake in zaupnike v občinah, v resnici politično buditeljskega dela pa ni opravljal nikdo. Tako je prišlo, kar je moralo priti - nepoučene in nezavedne mase so postale lahka žrtev klerikalnega, slabo poučene pa nemškutarskega agitatorja in nemškega mogotca.

Nemci so položaj dobro in spretno izkoristili. Ustanovili so "Štajerca", ki širi v slovenskem jeziku nemško mišljenje in nemškutarstvo med našim ljudstvom. Nemški denarni zavodi in obrtne zadruga so začele delati konkurenco našim posojilnicam, ki so bile pred leti še malone vse, kar smo takrat imeli na polju gospodarske organizacije. Mestne občine, posebno Celje, Maribor in Ptuj, ki so ob enem politično oblastvo prve stopnje, so mogočne trdnjave nemštva in nemškutarstva na Spodnjem Štajerskem. Nemški trgovci, industrijalci, veleposestniki in tudi obrtniki so skoro brez izjeme predrzni in brezobzirni širitelji nemško-nacijonalne in vsenemške ideje ter uživajo pr item kar najizdatnejšo podporo mestnih in deželnih uradov, po navadi pa tudi zaslonbo nemških državnih uradnikov, ki so odločni pristaši skrajno nemško-nacijonalnih strank (Posl. Marekhl, ki je sam sodnik).

Vrhu vsega tega pa imajo naši Nemci še prav efektivno in izborna politično organizacijo ter stoje v najtesnejši zvezi z nemškimi strankami v drugih kronovinah, tako da vse njih zahteve na škodo Slovincem in v prilog spodnještajerskim Nemcem po navadi vsi Nemci brez razlike na stranko podpirajo.

To Slovincem skrajno sovražno politiko skušajo Nemci z raznimi napadalnimi društvi še stopnjevati. V ta namen dobivajo ogromno denarno pomoč iz Nemčije. Najbolj znana napadalna društva so: *Deutscher Schulverein* (Nemška šolska družba), ki vstanavlja svoje šole in otroške vrtce povsod, kjerkoli se kaže najmanjša prilika napolniti je s slovensko deco. Nemškega političnega agitatorja podpira nemški tovarnar in nemški delodajnik sploh, kateri z nečuvano brutalnostjo izkorišča gospodarsko odvisnost svojega slovenskega delavca, kateremu da na izbir, ali pošiljati svoje otroke v šulferajsko šolo, ali pa iti. Nemški pisatelji, kakor P. Rosegger stavijo svoje slavno in uplivno ime v službo tega ponemčevalnega društva. V kratkem času so že nabrali na Nemškem in v Avstriji milijone, s katerimi zidajo Roseggerjeve šole po slovenskih deželah.

Südmark je gospodarska organizacija, katera zbira nemški kapital ter kupuje z njim slovenska posestva in je izročila Nemcem v last. *Südmark* pospešuje z vsemi sredstvi naseljevati protestantskih kmetov iz Nemčije na slovensko-nemški jezikovni meji; podpira nemške in nemškutarske trgovce in obrtnike v spodnještajer-

skih mestih ter si prizadeva spraviti slovenske ljudi v svojo odvisnost in je na tak način prisilili, da prestopijo v nemški tabor, ker jih sicer materijalno vniči.

Tretje napadalno društvo je *Gustav Adolph Verein*. Ta ima svoj sedež na Nemškem in dobiva vsa svoja bogata denarna sredstva izključljivo na Nemškem. To društvo nosi troške znanega "Los von Rom"-skega (proč od rimskega) gibanja, ki je navidezno versko (protestantsko), v resnici pa velikonemško politično gibanje. Tem političnim protestantom zida Gustav Adolph Verein cerkve in farovže po Slovenskem in Češkem, pa tudi v čisto nemških krajih po Avstriji ter jim plačuje ali prav izdatno pomaga plačevati pastore. V zahvalo za to pomoč pa morajo biti ti "spreobrnjenci" vsenemški agitatorji.

Poleg teh glavnih in velikih napadalnih društev deluje še več manjših in manj znanih organizacij.

Na Primorskem je naš položaj če mogoče še slabši, ker tu deluje poleg teh nemških tudi italjansko šolstvo društvo *Dante Alighieri*, katero vzdržuje na Goriškem in v Istri mnogo otroških vrtcev in šol. Italjanski mestni in deželni uradi, italjanski podjetniki in delodajniki so istotako brezobzirni in brutalni poitaljančevalci kakor Nemci. Denarna sredstva dobivajo tudi iz Italije.

Tako vidimo torej, da sta nemški in italjanski kapital koncentrirala svoj napad na slovensko ozemlje. Na Slovenskem vstanavljajo ti kapitalisti industrijalna in trgovska podjetja, katera spravljajo slovensko prebivalstvo v svojo odvisnost. Podjetnikom sledi politični agitator, in odpira nemške in italjanske šole, v katere tuji kapitalisti naganjajo slovensko deco. Autonomni uradi podpirajo to početje in državna oblastva dajejo vsemu svoj blagoslov.

Tako se ima vrborno slovensko ljudstvo braniti ne samo proti domačim Nemcem, nemškutarjem in Italijanom, temveč proti koncentriranemu napadu nemškega in italjanskega kapitala, ki smotreno sodeluje z nemškimi in italjanskimi napadalnimi društvi v našo pogubo. Nevarnost, ki nam preti, ni prazen strah, temveč realnost, o kateri se vsak Slovenec lahko na svoje oči prepriča. Slovenski narod se v resnici bori za svoj obstanek proti dvem velikim, bogatim narodom, katera imata v svoji službi ne samo ogromen kapital in veliko civilizacijo, temveč tudi ves politični in diplomatski aparat dveh najmočnejših srednjeevropskih držav, ki sta vrhu vsega tudi zaveznici Avstro-Ogrske.

Položaj je na prvi pogled obupen. In vendar bomo tudi v tem neenakem boju zmagali, ako bomo svoji domovini tako služili, kakor je Mazzini svoje rojake učil. Zmagali bomo, ako bomo moralno večji in vrednejši kakor sta naša mogočna nasprotnika. Pa samo tedaj!

b) Dve usodepolni zmoti starejše slovenske politike

Naši poslanci so se morali od nekdaj boriti za najprimitivnejše pravice slovenskega naroda na šolskem polju in vsaj za nekoliko jezikovne ravnopravnosti v državnih in deželnih uradih. V tem boju so bili vsedno vsi edini, duhovniki in posvetnjaki. Čeprav se je narod doma že delil na klerikalno in napredno ali liberalno stranko, so sedeli vsi državni poslanci vedno v enem klubu, delali so vsi brez razlike konservativno, da, naravnost klerikalno in nazadnjaško politiko. Radi so iskali zveze v višjih krogih; mnogo let je bil grof Hohenwart njih voditelj. In vendar je bil končni

uspeh te politike prav skromen. Poleg silno neugodnih razmer, v katerih je živel takrat slovenski narod, je temu neuspehu ali skromnemu uspehu kriva tudi taktika tedanjih politikov. Slovenski poslanec se je takrat omejeval na delovanje v državnem ali deželnem zboru. S svojimi volilci je prišel le redkokedaj v dotiko, ko jim je poročal o svojem delovanju. V politično tako neizšolanem narodu, kakor je naš, tvori delovanje v zakonodajskih zborih samo manjši del poslančeve naloge, glavno njegovo delo je med volilci samimi. Slovenski poslanec bi moral biti vodilna glava v svojem volilnem okraju, moral bi stati v neprestani dotiki s svojimi volilci, posvetovati se z njimi o njih posebnih lokalnih potrebah in razmerah, tolmačiti jim politična, gospodarska in socialna vprašanja, ki so na dnevnem redu ter jim pojasnjevati stališče, katero on v njih interesu v teh vprašanjih zavzema. Skratka, slovenski poslanec bi moral biti politični odgojitelj, buditelj in gospodarski svetovalec svojih volilcev. To je silno naporna naloga ter zahteva, da se ji dotičnik, ki jo je prezvel, popolnoma žrtvuje.

Na to se v prejšnjih časih ni mislilo, zato je bila naša starejša politika v resnici bolj poslančevska kakor pa narodna politika, mase je niso razumele in se zato tudi niso zanimale za njo; od tod nje skromni uspeh.

To je bila prva zmeta.

Ker so v starejši ali konservativni dobi slovenske politike stali duhovniki in posvetnjaki v eni vrsti složno v boju za naše šolstvo in za jezikovno ravnopravnost v uradih, je iz tega dejstva slovensko razumništvo izvajalo napačen posledek, da je naše duhovstvo odločno narodno in da mu je blaginja slovenskega naroda edina in najsvetejša skrb. Tudi tedanji naprednjaki so tako mislili, zato so zagovarjali slogu za vsako ceno ter niso dovolili, da bi se bila začela že takrat stvarna razprava o načelih napredne in klerikalne politike. Od sloge so pričakovali rešitev slovenskega naroda, zato so ji z velikim samozatajevanjem žrtvovali svoje prepričanje. Pozabili so na veliko dejstvo, da vlada v katoliški cerkvi najstrožji centralizem in absolutizem, ki polaga vso moč v roke papeža. Iz upravnih obziro podeljuje papež vsakemu škofu istotako absolutno disciplinarno oblast nad duhovstvom njegove škofije. Vsled te silno efektne in smotrene organizacije vlada v celem duhovskem stanu železna disciplina, ki je močnejša kakor volja poedinca. Duhovniku, ki bi se upiral volji in poveljem svojega škofa, ni obstanka v hierarhiji katoliške cerkve. Ne preostaje mu družega kakor izstopiti iz cerkve, ali se pa brez-pogojno podvreči. Kako težko je pa v zrelejši dobi, ali celo v poznih letih življenja znova začeti, ve vsakdo. Kaj ostane torej duhovniku družega, kakor zatajiti svojo voljo, žrtvovati svoje osebno prepričanje ter se ponižno in pokorno ukloniti višjemu povelju! Vsled te organizacije je duhovstvo vsake škofije slepo, toda silno mogočno orožje v rokah svojega škofa, kateri je po svoji dragi volji rabi, proti komur hoče.

Kmalu za klerikalnim teoretikom dr. Mahničem je nastopil praktični klerikalni organizator dr. Missia. Kot ljubljanski škof je organiziral klerikalno stranko na Kranjskem in pozneje kot nadškof v Gorici tudi na Goriškem. Klerikalci so od te dobe hiteli od zmage do zmage, kar je samo naravno, ker so imeli pod Mahničevim uplivom dovolj teoretično izšolanih borilcev, ki so svojemu vojskovodji dr. Missiji na vsak migljaj parirali.

Zaupanje v slogo in v brezpogojno rodoljubnost slovenskega duhovstva pa vkljub vsemu temu še ni bilo mrtvo. Za Missijo je prišel dr. Jeglič za škofa v Ljubljano. Meščanstvo z županom na čelu, vsa društva z zastavami so mu napravila bakljado ter ga pozdravila kot "narodnega" škofa. Ni trajalo dolgo, da so ti nepobojšljivi optimisti prepričali o svoji zmoti.

Klerikalizem je položil svojo težko roko tudi na Štajersko. Ker se pri nas vkljub vsemu ponekod še varuje v narodnost in rodoljubnost duhovstva in se vsled tega zagovarja sloga, je bilo treba tudi to zmoto pojasniti.

Delovanje te stranke je tembolj nevarno, ker skriva svoje prave namene za jako popularna gesla kakor: *Kmet naj kmeta voli*. Kmet je v nekaterih okrajih vsled tega volil kmeta, pa ne za to, da bi v parlamentu zastopal koristi štajerskega poljedelca, temveč zato, da bi govoril to, kar mu duhovnik dr. Korošec narekuje. Tudi profesor dr. Verstovšek in odvetnik dr. Benkovič se morata temu povelju brezpogojno pokoriti, ako hočeta ohraniti svoje mandate.

Slovenski narod ni bil še nikdar tako slabo zastopan kakor dandanes. Neuspeh se podi za neuspehom, poraz za porazom. Mesto o gospodarskih koristih in narodnih pravicah se govori na volilnih shodih in zborovanjih o "pozitivnem krščanstvu", kakor bi imel parlament ali deželni zbor edino in izključljivo ta namen pečati se z bogoslovskimi vprašanji in braniti moč in oblast katoliškega duhovstva. Na prižnicah in v spovednicah, kjer bi se moralo govoriti o verskih rečeh, se drže politični govori in izvršuje politična inkvizicija. Mesto miru, treznosti in spravljivosti se širi mržnja, vzbujajo se strasti, netijo razpori. Ljudstvo je zbegano in zmamljeno, kakor ni bilo še nikdar. V tej splošni zmešnjavi in moralni anarhiji pa žanjejo Mahničevi učenci in Missijevi bojevniki.

To so na kratko glavne nevarnosti, ki pretijo našemu narodu od zunaj in od znotraj. Te nevarnosti so ustanovitelji Narodne stranke jasno spoznali, zato so, kakor sem prej dejal, še v zadnjem trenutku vstali in povzdignili svoj glas, da zberejo narodne delavce, da organizirajo in razdele narodno delo ter rešijo ljudstvo iz tega pogubnega položaja.

O programu narodne stranke

Kdor se je udeležil ustanovnega zbora Narodne stranke, ki se je vršil dne 8. decembra 1906. l. v Celju, se je moral prepričati, da je bila potreba ustanoviti novo stranko, v resnici splošna. Zastopniki vseh spodnještajerskih okrajev so se sešli na resno posvetovanje o programu in organizaciji stranke. V dveh dolgih sejah so referenti poročali o najvažnejših političnih, gospodarskih, kulturnih in socialnih vprašanjih, v katerih je Narodna stranka zavzela jasno in odločno stališče. Vnela se je živa, zanimiva debata. Vse udeležnike je oživiljal nov duh in odločna volja do resnega dela. Vse je pričalo, da se je s tem zborovanjem začela nova, mnogo obetajoča doba v političnem življenju štajerskih Slovencev.

Program stranke, ki je z resolucijami in izčrпки iz debate ponatisnjen v prilogi, je času in našim razmeram primeren. Naš program je napreden, ne radikalno in za vsako ceno napreden, kakor bi bil morda program nemških ali francoskih radi-

kalcev, temveč v smislu štajerskih Slovencev napreden. Ustanovitelji Narodne stranke, so si bili prav dobro v svesti, da je naprednost jako relativna stvar. Kar je za velik, kulturno in politično visoko razvit narod napredno, bi vtegnilo biti nevarno, škodljivo in celo pogubno za majhen in malo razvit narod. Ka je napredno in prospešno za industrijalni narod, ne sodi za poljedelsko ljudstvo i.t.d. Snovatelji Narodne stranke so se držali načela, da je za nas napredno vse, kar spodbuja poedinca in celokupnost k večji pridnosti in vstrajnosti, kar množi njegovo izdatnost in uspešnost v delu, kar dviga na višjo moralno stopinjo, kar blaži njegovo dušo, krepi njegovo voljo, jekleni njegov značaj, skratka, da je napredno vse, kar dela iz poedinca boljšega človeka, skrbnejšega očeta, zvestejšega moža, ljubeznivejšega brata, vernejšega prijatelja, prijaznejšega soseda, zavednejšega in požrtvovalnejšega rodoljuba in veljavnega državljana.

V tem duhu je izdelan program Narodne stranke, kateri upošteva istinite razmere slovenskega ljudstva na Štajerskem ter skuša ustreči njega potrebam.

Narodna stranka in šolstvo

Narodna stranka polaga veliko važnost na dobro in našim posebnim razmeram odgovarjajoče ljudsko in strokovno šolstvo. Dobra, neodvisna šola, v kateri se otrok vsestransko razvija ter duševno in moralno raste v trden in plemenit značaj, je za naš narod najvažnejša kulturna ustanova. Vsakemu narodu je dobrih in trdnih značajev najbolj treba, še prav posebno pa majhnemu narodu, ki se bori za svoj obstanek. Značaj pa more vzgajati samo značaj, zato moramo obračati največjo skrb na to, da bomo imeli v resnici dobro učiteljstvo, katero si bode svetosti svojega poklica in svoje ogromne odgovornosti za bodočnost izročene mu mladine popolnoma v svesti. Pa ne samo učiteljstvo, tudi ljudstvo mora spoznati vrednost in važnost dobrega šolstva in umstveno in moralno sposobnega učiteljstva ter mora biti pripravljeno za vsako žrtev v ta veliki namen. V tem obziru nam morajo biti za vzor Čehi, ali od tujih malih narodov Danci, Švedi, Norvežani in Finci. Nikjer na svetu ni ljudsko in strokovno šolstvo tako razvito kakor pri teh narodih. Zato so pa Danci najboljši živinorejci in vsi imenovani narodi najboljši kmetovalci na svetu. Blagostanje je pri njih splošno, bogastvo najednakomernejše razdeljeno; velikih bogatašev ni med njimi, zato pa tudi ne poznajo beračev. Na Norveškem in Danskem so veleposestva že popolnoma izginila ter se umaknila srednjim kmetijam in malih kmetskim posestvom. Temu primerno je bolj razvita mala obrt; njih industrija popolnoma zadostuje domačim potrebam, njih klavnice in mlekarne pa zalagajo s svojimi izdelki angleški trg. Pred pol stoletjem so bili vsi ti narodi še zelo vdani pijančevanju, danes ne najdeš med njimi pijanca; v norveškem državnem zboru imajo abstinenti svoj posebni klub, ki šteje približno 30 članov ter ima velik upliv na zakonodajstvo dežele. Analfabetov je komaj 1%, število hudodelcev in umobolnih je od leta do leta manjše. Za vse te velike prednosti se imajo zahvaliti svojemu vzornemu šolstvu, za katero trosijo razmerno več kakor kateri koli velik narod. Izdatki za šolstvo jim pa donajajo ogromne koristi, kajti čim več izdajejo za

šolstvo, tem manj jim treba trošiti za ječe, bolnice in za vzdrževanje delomrzlih in druge vrste neproduktivnih ljudi.

Skrb Narodne stranke je, da bo tudi naše ljudstvo začelo po pravi vrednosti ceniti v resnici dobro šolstvo ter da bode spoznalo veliko resnico, da je za tako šolstvo izdan denar najboljše naložen kapital.

Narodna stranka in kmetijski stan

Ugovarjalo se bode, da ena in ista stranka ne more zastopati interesov vseh stanov h kratu in da je torej odveč, ako je Narodna stranka razširila svoj program na vse stanove. Res je sicer, da ima dandanes vsak stan neke posebne koristi, ki stoje v nasprotju z interesi drugih stanov; res je pa tudi, *da imajo vsi stanovi prav velike skupne koristi in potrebe*. Največja vseh teh je potreba zdrave in ne predrage hrane, dobre obleke, čednih stanovanj i.t.d Narodna stranka bo zastopala v prvi vrsti kmetijski stan, pospeševala bo pa vse, kar manjša nasprotstva med razredi ter vtrja vzajemnost med njimi. Zavzela je svoje stališče vsakemu stanu nasproti, da določi splošno smer svoje politike. To je bilo vsekakor potrebno, kajti pred vsem si moramo biti na jasnem o načelih, po katerih se bomo v svojem delovanju ravnali. Poleg tega je pa na polju gospodarske in stanovske organizacije vsepovsod še dovolj dela za vse, katerim je splošni blagor na srcu. Tu ne bo nikdar preveč dobrih delavcev.

Narodna stranka je pa tudi zato posvetila svojo glavno skrb kmetiskemu stanu, ker je strokovno izšolan in gospodarsko smotreno organiziran kmetijski stan nepremagljiva trdnjava proti najmogočnejšemu napadalcu. O tem so nam Poljaki na Poznanjskem in Danci na Šlezvik-Holštanskem dali neovrgljiv dokaz.

Poznanjsko in Šlezvik-Holštansko stojita pod prusko vlado, katera troši na stotine milijonov ter sklepa najokrutnejše zakone (kakor je eksproprijacijski zakon proti Poljakom), da bi domorodnemu poljskemu in danskemu prebivalstvu ugrabila zemljiško last ter jo razdelila med nemške koloniste. Pruski parlament (deželni zbor) dovoljuje vladi vse, karkoli zahteva v ta namen: denar in izjemne zakone, ki delajo pruski državi sramoto pred vsem omikanim svetom, ki bi po misli pruskih državnikov morali v dogledni dobi poljski živelj popolnoma zatreti. Vrhu tega je dana pruskemu uradništvu popolna svoboda proti pruskim državljanom poljske narodnosti.

V dokaz te zadnje trditve navajam izrek nemškega cesarja, ki je bil v Avstriji celo od slovanskega časopisja prezrt, dočim so ga inozemske (francoske in angleške) novine vestno notirale kot pomenljive besede pruskega vladarja. Sredi avgusta 1910. l. je nemški cesar svečano otvoril nov kraljevi grad v stari poznanjski prestolnici. Da je ob tej priliki govoril o tem gradu kot o trdnjavi nemške moči in slave, je samo po sebi umevno. Kako bi mogel Viljem II. drugače? Pomenljive besede so pale pa še le par dni kasneje. Pri slovesu je rekel cesar mestnemu nadžupanu in deputaciji, ki se mu je prišla poklonit: *"Otrok (poljskih, seveda) tukaj vse polno. Vse sem prekrasno uredil za vas (Nemce). Jaz sem storil vse, kar je bilo v moji moči; ostalo je zdaj na vas!"* Kaj te navidezno tajinstvene besede pomenijo, so

nemški nadžupan in zbrani uradniki le predobro razumeli. To razume tudi vsak Slovenec, ki pozna nemški in italijanski lov na slovenske otroke. Toda na Poznanjskem, kjer se celo krščanski nauk poučuje v nemščini, na Poznanjskem, kjer vsakega, koga pruski beriči zatožijo, da privatno v svojem stanovanju poučuje poljske otroke v njih materinščini, obsodijo na več tednov in mesecev zapora, na Poznanjskem pravim, ne morejo imeti te besede nemškega cesarja drugega pomena, kakor da je na Pruskem volja državnega uradnika za Poljaka zakon.

Pruska vlada je potrošila že nad 600 milijonov mark (nad 720 milijonov kron) za nakup poljskih posestev. Kljub temu se pa ni poljska zemljiška posest še prav nič skrčila, ker Poljaki prodajajo Nemcem samo slaba posestva, na katerih se nemški kolonisti ne morejo vzdržati, za skupiček pa kupujejo nemška posestva v drugih krajih, ali vstanavljajo trgovska in industrijska podjetja v mestih.

Poljski kmet je tako dober poljedelec, da mu nemški konkurent ne more do živega. Nasprotno se pa dogaja vsak dan, da nemški naseljenci ne morejo vzdržati poljske konkurence in so veseli, ako se odkrižajo svojega "poljskega" posestva.

Tu torej vidimo, da je strokovno na višini svoje dobe stoječi in narodno zavedni kmetijski stan v resnici najboljša obramba proti tujim navalom in naj bodo še tako silni, denarno, politično in državno oblastveno še tako močno podprti.

Kakor se na strokovni izdatnosti poljskega kmeta razbija napadalna moč pruskega kapitala, tako se drobi germanizatorični upliv pruske šole ob rodoljubju poljske matere, katera zna svojo deco navdahniti s tako živo ljubeznijo do poljskega jezika in poljskega naroda, da jim je vsi pruski pedagogi ne morejo več izruvat iz srca.

Še slabše se godi pruskemu kapitalu in pruski brutalnosti med Danci na Šlezvik-Holštajnskem. Danes je, kakor sem že prej dejal, najboljši kmetovalec na svetu. Njegova zemlja mu toliko nese, da sploh ni na prodaj in da bi mu je vsi pruski milijoni ne mogli odkupiti. Z obzirom na to strokovno nedosežnost danskega kmeta, na njegovo gospodarsko organizacijo ter na uzorno rodoljubnost danskega ženstva so vsi nemški navalni na dansko zemljo brezuspešni.

Položaj slovenskega naroda je precej podoben položaju Poljakov in Dancev na Pruskem. Tudi na našo zemljo so Nemci naperili svoje moči, da bi nas pregnali z rodne grude. Njih naval bomo najlažje odbili, ako si osvojimo taktiko in način poljskih in danskih poljedelcev na Pruskem. Ko bo stal slovenski kmet na isti strokovni in moralni višini kakor njih severna tovariša, ko bo gospodarsko tako dobro organiziran in narodno tako zaveden kakor sta onadva, potem ni misliti na to, da bi se mogel tudi najboljši nemški naseljenec vzdržati na naših tleh. Pa ne samo to. Nemška in italijanska mesta na slovenski zemlji žive glavno od našega kmetijskega prebivalstva. Zavedno in organizirano kmetско ljudstvo bi te tuje trdnjave lahko izstradalo, ako bi svojim rojakom naklonilo zaslužke, katere je dozdej dajalo našim narodnim nasprotnikom. Na ta način bi se izdatno pomnožilo naše mestno prebivalstvo ter v isti meri zmanjšala moč nemštva in italjanstva. Tudi veleposestniki, ki so večinoma tujci, bi imeli čedalje težje stališče. Zgodilo bi se pri nas, kar se je zgodilo na Danskem in Norveškem, da bi se veleposestva malo po malem poprodala in porazdelila med kmete. Naš narod bi postal končno v resnici gospodar na svoji zemlji.

Premožno kmetsko prebivalstvo vzdržuje razmerno mnogobrojen obrtni in trgovski stan. Ako bi bilo kmetsko prebivalstvo slovensko, bi bilo tudi od njega odvisno obrtništvo in trgovstvo slovensko. V rokah tujcev in tujega kapitala bi ostala samo še velika industrija, ki bi pa vsled te osamelosti zgubila ono veliko potujočo moč, katero ima dandanes ter bi se v dognedni dobi prilagodila našim narodnim razmeram.

To je obrambni načrt Narodne stranke.

Marsikom se bo zdel preidejalen. Priznavam, da zahteva v resnici idejalnega izpolnjevanja dolžnosti od vsakega poedinca, je pa baš zaradi svoje idejalnosti najbolj efekten in praktičen obrambni sistem. Načrt ni vzet iz domišljije, temveč iz najbolj bride realnosti naše dobe, iz občudovanja vrednega in popolnoma uspešnega obrambnega boja dveh majhnih narodnih trščic - poljske in danske - proti najmogočnejši srednjeevropski državi, proti ogromnemu nemškemu kapitalu in proti srditi pridobivalnosti 70 milijonskega nemškega naroda.

Kar je bilo na severu mogoče, bo tudi pri nas izvedljivo. Samo zavijajmo rokave, pa hajd na delo s popolnim zaupanjem v svojo moralno in umstveno moč, ki mora končno zmagati.

Če dr. Krek, kot duhovni in umstveni voditelj krščansko-socijalne stranke uči svoje sleditelje in somišljenike, naj se zvečer pri izpraševanju vesti vsak vpraša: "Sem li danes dovolj zaničeval liberalce?", kar pomeni toliko, kolikor odkrit poziv k sovražstvu in nasilnosti, mu mi odgovarjamo: *Vsak pristaš Narodne stranke naj se zvečer vpraša: "Sem li bil danes v svoji sodbi pravičen proti vsakemu, naj že bode kakeršnegakoli političnega ali verskega prepričanja?"*

Mi dobro vemo, da je zapoved: *ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe, najvišja*; vemo pa tudi, da smo vsi le ljudje in da nam ni mogoče se kar naenkrat povspeti na najvišjo stopinjo moralne popolnosti in da ne moremo ljubiti onih, ki nas sovražijo in preganjajo. *Če jih pa ne moremo ljubiti, smo jim lahko pravični*. Poskusimo torej doseči najprej to stopnjo. Bodimo pravični tudi proti svojim sovražnikom in političnim nasprotnikom, morda jih bodemo končno celo ljubili. Po tej poti pridemo najhitreje do svojega cilja, do mira in sprave med ljudmi zdrave pameti in nepokvarjenega srca, do harmoničnega delovanja v prid in blagor narodne celokupnosti in skupne nam domovine. Naučiti ljudi trezno, korektno in naravnost misliti ter pravično soditi je najvišja in najplemenitejša naloga vsake stranke. Narodna stranka si bode prizadevala to nalogo udejestviti ter sme po pravičici pričakovati, da jo bodo v tem po svojih najboljših močeh podpirali vsi, "ki so dobre volje" in ki svoj narod v resnici ljubijo!

Država in poedinec

Poedinec, kakeršnega poznamo dandanes, je v veliki meri stvar države. Ne le njegovo bogastvo, temveč tudi to, kar je njegovi osebnosti mnogo bližje, je plod dejstevanja države. Še-le ko so se ljudje združili v države, so se dvignili iz barbarstva ter so si ustvarili omiko. Država je vstvarila omiko, omika modernega človeka in pogoje življenja, ki so popolnoma različni od onih, v katerih so naši predni-

ki živeli. Pa ne samo na pogoje materialnega življenja, država je uplivala tudi na duševni razvoj človeka, zato smemo po vsej pravici trditi, da je tudi notranji človek plod državnega dejstvovanja.

Če gledamo na človeštvo sploh ter primerjamo znano nam preteklost z modernim življenjem, smo prisiljeni moč države in omike prav visoko ceniti. Če pa obrnemo svojo pozornost samo na značaj poedinca, zasledimo v njen element, ki "ni od tega sveta" in ki se je razvijal ter se še vedno razvija tudi v nejneugodnejših razmerah in celo v barbarstvu prav tako, kakor sredi najvišje kulture. Ta čisto duhovni element, ki tvori bistvo svetnikov, je popolnoma neodvisen od umstvene in telesne strani človeške narave. Splošna blaginja je pa neglede na to vendar le delo države, poedinec in njega umstvena in telesna izdatnost in tudi oni del človeškega značaja, ki se razvija pod uplivom razmer in okolice, plod državnega dejstvovanja.

Poedinec je starejši ko država. Poedinci so državo vstvarili ter jo deloma z namenom, deloma pa nevede in brez namena tako organizirali, da služi njih potrebam in jih blaginji. Te potrebe so materialnega in umstvenega značaja. Videli smo pa, da ima človeška narava tudi duhovno stran, na katero nima država nikakega upliva. Baš ta stran je središče našega moralnega čuta. Ako merimo torej politično delovanje z moralnim merilom, se mora država prilagoditi moralnemu zakoniku poedinev, kajti država je samo skupnost poedincev in je kot taka prisiljena podvreči svoja dejanja onim moralnim zakonom, ki so za poedinca obvezni. Iz teh razlogov konservatizem zameče v notranji in vnanji politiki takozvane "državne obzire", ako se ne strinjajo z moralnim zakonikom poedinca.

To je pa samo načelo, abstraktna teorija, katere se v praksi nobena konservativna stranka na svetu ne drži. Nemški konservativci si "iz državnih obzirov" prizadevajo germanizirati nenemške narodnosti, angleški konservativci iz istih razlogov kratijo Ircem samoupravo i.t.d. Vse to pa dokazuje resničnost njih trditve, da civilizatorična moč države in zgolj umstvene kulture nič ne upliva na duhovno ali moralno stran človeške narave in da je med najbolj kultiviranimi ljudmi najgrša krivičnost prav tako in morda celo bolj navadna kakor med takozvanimi "divjaki".

Država nima istih dolžnosti posamezniku nasproti, kakor jih ima poedinec proti svojemu bližnjemu. Država izvršuje svojo oblast kot pooblaščenka, dočim postopa poedinec v svojem imenu. Pooblaščenec se mora držati strogo zakona in podeljenega mu pooblastila ter nima pravice biti velikodušen, dobrotljiv ali celo radodaren. Država mora imeti v vsem le splošno korist pred očmi, zato ne sme nalagati bogatim razredom davkov, da bi jih izdajala na korist ubožnih slojev. Taki davki so globe in so zato krivični, tudi če jih vlada imenuje izjednačenej razmer. Pravica in pravičnost ne sloni na enakosti, temveč na enakem uporabljanju zakonov proti vsem brez razlike.² Pravičnost zahteva samo, da se ne sme delati nikomur škode, nikogar slepariti. Trditev, da so vbožni ljudje, ako so bili vedno pridni in delavni, storili državi veliko uslugo, je sicer resnična, to jim pa ne daje pravice zahtevati od države kake protiusluge. Pravičnost ne zahteva vračati dobrote za dobroto, to je stva hvaležnosti. Od države ne moremo zahtevati hvaležnosti.

² Kaj pa, če so ti zakoni že sami po sebi krivični?

Dolžnost države je samo storiti vsakemu toliko dobrega, kolikor more, ne da bi bila zaradi tega prisiljena prizadevati drugim nezaslužene krivice in škode. Konservativizem je zaradi tega odločno proti temu, da bi se za socialne reforme trošili državni davki.

Ako država pusti poedinca stradati, mu s tem ne dela nikake krivice in mu ničesar ne krati, kar bi bil opravičen od nje zahtevati. Država se ni nikdar obvezala ga braniti lakote in pomanjkanja. S tem torej ne prelamlja obljube, ker ni take obljube nikdar storila. Pomagati ubogim in potrebnim ni dolžnost, temveč dobro delo vsmiljenja. Nikdo pa ne more biti po zakonu prisiljen dajati miloščine. Vera nas uči, da je dolžnost kristjana pomagati revežem in potrebnim. Kar država v tem obziru stori, dela iz verskih nagibov. Poleg tega pa tudi modrost in previdnost veleva lajšati vboštvo, da se ljudstva ne poloti obupnost, kajti obupnost bi pomnoževala nasilstvo in zločinsto, izpodkopavala avtoriteto zakonov in rušila stalnost socialnega reda. To nalogo države označuje konservativizem kot državno dobrodelnost, državno hvaležnost, ali kot stvar modre previdnosti. Ako hoče pod enim teh treh naslovov izvrševati socialna izboljševanja, sme računati tudi na podporo konservativcev, uprli bi se ji pa takoj, ako bi svojo socialno politiko postavila na temelj pravičnost ter proglasila načelo, da ima revež pravico zahtevati podporo od države. Na tem temelju sloni sistem državnega socializma, kateremu je konservativizem načelno nasproten.

Konservativizem je tudi načelno nasproten vsem zakonom v obrambo delavstva Braniti one, ki se sami ne morejo braniti, kakor žene in otroci, je prav in umestno; škodljivo je pa mešati se v posle odraslih ljudi. Te naj država pusti pri miru, ker bodo sami najbolje branili svoje koristi.

Delavci imajo svoje strokovne organizacije, ki so popolnoma v njih rokah ter so tako prožne, da se kaj naglo prilagodijo vsaki premeni razmer in potreb svojih članov. Državni aparat je temu nasproti težak in okoren, v svojem delovanju prepočasen in vsled tega malo uporaben in neizdaten. Strokovne organizacije so ne le ostro orožje v bojih delavcev za višje mezde in boljše pogoje dela, temveč tudi izborna politična šola, v kateri se bistrijo njih pojmi, utrja njih značaj in krepi njih volja. Bistri, značajni in odločni ljudje, ki znajo sami varovati svoje interese, so državi bolj koristni, kakor slabiči, katere je navada, zanašati se v vsem in povsod na pomoč države, že popolnoma omehkužila ter vdušila v njih vsako iskrico samostojnosti, podjetnosti in energije. Dolžnost države je vzgajati, en pa ubijati značaje. To zahteva tudi nje korist.

Iz podobnih razlogov so konservatici (angleški) proti splošni šolski obveznosti in proti temu, da bi država morala skrbeti za brezplačno šolsko odgojo otrok. Starši imajo dolžnost skrbeti za to, njih stvar je izbrati šolo, določiti smer šolske odgoje in plačevati šole.